

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2023: 52-53; 44–51 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2023.52-53.11720>

УДК 082.1(477-194)(477-22-05)

ЕМІГРАЦІЙНІ ВИДАННЯ ДЛЯ СЕЛЯН: МІЖ ФАХОВІСТЮ І ПОЛІТИКОЮ

Юлія Присяжна-Гапченко

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна

e-mail: Juliagapchenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9159-1042>

У статті вперше досліджуються рідкісні видання журнального типу для селян, які виходили в середовищі українських емігрантів у перші повоєнні роки на території американської зони окупації в Німеччині, а також у США. Особливо зауважена місійна роль часописів в об'єднанні розпорошених селян навколо бажання застосувати здобутий попередній досвід і знання на чужині, представити світу українське селянство як трудову продуктивну силу, а також навколо ідеї боротьби за незалежність, внаслідок приєднання до політичної діяльності «старих» партій і організацій, які активно функціонували у середовищі українських емігрантів. Окреслено проблематику журналів для селян, а також силуетки окремих авторів.

Ключові слова: еміграція, журнали для селян, проблематика, фахове видання, політичні партії та організації.

Вступ. У типологічному розмаїтті преси української еміграції в Європі після Другої світової війни знаходимо видання для селян, що свідчить про непереможне бажання частини скитальців не втратити професійної естафетності, зберегти власну ідентичність у вирі світової розрухи. У відомій праці «Українська еміграція в Німеччині та Австрії по Другій світовій війні (1945-1951 рр.)» (Мюнхен, 1985) Володимира Маруняка зазначено три видання журнального типу – «Український господар», орган Спілки селян-хліборобів, Мюнхен, 1946, вийшло 4 числа; «Український селянин», двомісячний орган Спілки українських селян, Мюнхен, 1946 р., 6 номерів від 1946 р.; «Сільський господар», Мюнхен, 1947 р., 4 числа, планувався як місячник.

Всі ці журнали видавалися циклостильовим способом, форматом А4 і не продовжилися з причин дальшого переміщення його творців до країн Північної та Південної Америки, або, можливо, з інших okazji: браку паперу, втрати друкарського приладдя, заборони окупаційних властей тощо.

Мета статті. Наголосити на багатовекторності преси української еміграції в перші післявоєнні роки на території Європи. Через часописи для селян звернути увагу на фахову періодику, яка з'являлася у репертуарі журнальних видань. Окреслити проблематику «сільської» преси.

Виклад основного матеріалу. У непевних умовах чужини поява видань для селян була своєрідним викликом кардинально новим умовам існування, складній повоєнній долі, яка була не завжди зичливою до українства. У редакційній статті «Наші завдання» (журнал «Український господар», табір для переміщених осіб м. Фюссен) підкреслювалося, що впродовж століть українське селянство терпіло велике лихо, мільйони його кращих представників загинули, «бо не користувалися природними незаперечними правами людини – свободою, власністю, безпекою, та не мали змоги опиратися гнітові»¹. У той період, навіть у такому спеціалізованому виданні неможливо було уникнути ідейно-політичних паралелей, політичних впливів, тому творці наголошували, що національна солідарність вимагає, щоб внутрішні розбіжності відступали на задній план перед загальнонаціональною справою, щоб зовнішній світ рахувався з емігрантами, прислухався до їхнього голосу, щоб, відчувши їхнє горе «зрозумів нас, наше право на людське життя». Редакційна колегія виразно підкреслила заради чого видається часопис Спілки селян-хліборобів. Насамперед, щоб зберегти селянство від розпорошення та захистити його право на щоденну працю, щоб пристосувати його до життя на еміграції, репрезентувати селянство перед законними чинниками як трудову продуктивну силу українського народу, щоб підвищувати фахову етику та моральний рівень своїх членів шляхом виховання, ідейного зростання.

Сьогодні важко встановити імена редакційних співробітників: за повторюваністю виділяються інженер Григорій Божок, доцент Л. Лисенко. Більшість публікацій підписана псевдонімами або криптонімами – проф. Б., О. В., П. К., Агроном К., Лікар В., Киянин, Ветеринарний лікар, Агроном Б., М. Подоляк, М. П., О. В., та ін. Варто підкреслити, що редакція професійно формувала тематичну структуру кожного із чотирьох номерів, дбала про належне літературне редагування текстів, їхню аргументованість і читабельність. Зміст кожного числа складався із двох розділів – спеціального, авторами якого були фахівці-господарники, і літературно-пізнавального, а також оголошень, хронікальної рубрики «З життя нашого табору».

Загалом у першому розділі вміщено низку публікацій, які за умови перекладу їх німецькою чи англійською мовами були б корисними для ширшого кола читачів-господарників. Приміром, «Основні нормативи для культури городніх рослин» (ч. 1), «Чи може рости ліс на півдні України» (ч. 1), «Солодкі вина спеціальні» (ч. 1), «Лікарські рослини: їх збирання та призначення» (ч. 2,), «Як визначити живу вагу тварин обміром?» (ч. 2), «Кормові засоби. Стравність та крохмалеві еквіваленти кормових засобів. Кормові норми для різних груп тварин» (ч. 2), «Головні шкідники городніх культур та боротьба з ними» (ч. 2), «Меліорація ґрунтів» (ч. 3), «Шкідники садів» (ч. 3), «Про хвороби тварин» (ч. 3), «Вирощування посадочного матеріалу плодкових дерев» (ч. 4), «Сівозміни та місце головних сільськогосподарських культур у них» (ч. 4), «Про стригучий лишай та як з ним боротися» (ч. 4) та ін. Але призначалися вони для українських читачів, можливо, з надією, що невдовзі повернуться на рідну землю і там, збагачені знаннями, загосподарюють, або ж з'явиться можливість самостійно займатися фермерством у країнах розселення емігрантів.

¹ Наші завдання (1946), Український господар, орган Спілки селян-хліборобів у м. Фюссен, ч. 1, травень, с. 1.

Другий, літературно-пізнавальний, розділ змістово теж був підпорядкований сільській проблематиці. Уміщені там поезії Олени Самійлович, С. Левченко, Т. Рогінського, О. Кобця, інших авторів під криптонімами, мала проза О. Воронина неначе писані з натури – оспівують українське село і працю на землі. У пізнавальній частині цього розділу – розповіді про кавові плантації в Бразилії, про Республіку Чилі, статті про Івана Франка, Олександра Олеся, злодіяння фашистів в Україні.

Часопис «Український господар» у перспективі міг би бути одним із провідних видань української еміграції, еволюючи до трансформації змісту, орієнтованого на ширше коло читачької аудиторії. Варто підкреслити, що в останньому виданому четвертому числі редакція звернулася до своїх читачів, особливо фахівців сільського господарства та лісівництва, з проханням про співпрацю. За вміщення фахових статей та розвідок редакція навіть пропонувала гонорар. Одночасно оголошувалася передплата на журнал і повідомлялося, що перші три числа розійшлися. У редакційній статті «Готуймося до праці» редакція декларувала свої наміри ознайомлювати читачів із сільським господарством заокеанських країн, тому, окрім розширення діапазону практичних статей, планувалося висвітлювати умови ведення сільського господарювання у державах, до яких переміщувалися емігранти. Це дає підстави стверджувати, що творці часопису були налаштовані на тривалу продуктивну працю. Та, на жаль, четвертий номер був останнім в умовах повоєнної Німеччини. Як громадська структура загубилася у лабіринті історії української еміграції Спілка українських селян-хліборобів, яка вказана видавцем часопису у таборах для переміщених осіб у Фюссені та Шляйсгаймі.

Важливою умовою активізації селян у загальному потоці українських емігрантів було об'єднання їхніх зусиль в єдиній громадській організації. Такому процесові заважав брак комунікації між таборами для переміщення осіб. Приміром, на час виходу першого номера «Українського господаря» (травень, 1946 р.) у Фюссені і Шляйсгаймі появилось вже третє число журналу «Український селянин», який видавався в таборі «Сомме Казерне» в Аугсбургу Спілкою селян-емігрантів, яка була офіційно створена ще 20 листопада 1945 р. як професійно-станова організація. Власне, вона й переслідувала таку консолідаційну мету, і звернулася за сприянням до Центрального представництва української еміграції. Під егідою ЦПУЕ такий обласний з'їзд селянських спілок відбувся 23 листопада 1946 року, який і затвердив типовий Статут, обрав Управу і визначив пріоритети діяльності – «фізично і морально зберегти себе на чужині, охороняти від чужинецького впливу всі здорові морально-культурні надбання й традиції українського народу, гідно репрезентувати український народ перед чужинцями, виховувати й підвищувати свій національно-культурний рівень та укріплювати державницький світогляд й набувати та підвищувати фахові знання, необхідні закордоном»². Але бажаного об'єднання не сталося, селянські громадські осередки й надалі діяли розрізнено, хоча у рамках таборів були й очевидні успіхи: засновувалися курси молочарства, городництва, пасічництва, шоферства тощо, так емігранти готувалися до переселення на американський континент.

Тематика часопису «Український селянин» визначалася великою мірою ідейно-політичними орієнтирами Спілки селян-емігрантів, які ставили мету перерости

² Перша річниця (1946), Український селянин, орган Спілки українських селян-емігрантів, ч. 5, грудень, с. 3.

в окрему партію чи організацію. Це відбувалося у контенті часопису, який на відміну від «Українського господаря» на перше місце ставив публікації політичного, патріотичного, виховного змісту і закликав скитальців у свої ряди. Партії «зі стажем» чинили перешкоди у становленні нової структури і часопис повідомляв про це своїх читачів. Приміром, у публікації «Виконання завдань Спілки» інформувалося, що весь готовий до виходу наклад часопису № 2 таємничо викрадено в ніч на 21.III.1946 р., «але селянський журнал, а може для деякого «мужицький», таки вийшов і далі буде виходити»³.

Із п'ятнадцяти публікацій у Ч.3 (квітень, 1946) десять розглядаємо як історико-публіцистичні, літературні, спрямовані на виховання читацької аудиторії. Журнал відкривається редакційною статтею «Воскресення», далі – звернення «До українських селян-емігрантів», поезія, короткі статті до річниць створення Центральної Ради «7 квітня 1917 року» та підняття українських прапорів на Чорноморському Флоті «29 квітня 1918 року», публіцистичний етюд «Дух державності», ювілейна розповідь «Петро Конашевич-Сагайдачний», мандрівні нотатки В. П. «З життя гірського села на Моравії», передрук з журналу «Тризуб» «Заповіт Симона Петлюри». Така тематика свідчить про намагання творців часопису залучити до своїх прихильників не тільки селян, але й небайдужих громадян з числа гранично політизованих українських емігрантів, які посідали більшість у загальному числі переміщених осіб.

Друга частина номера значно коротша і, незважаючи на фаховий підхід до розкриття тем, захоплювала ширше, ніж селянське коло читачів. Зокрема, розповідалося про земельну реформу в Латвії та Естонії, у популярній формі - про молочарство, обстеження і вибір місця під ставки, давалася ґрунтовна відповідь на запитання, чи може рости ліс на півдні України⁴. Такий тематичний діапазон характерний і для наступних чисел журналу «Український селянин». Однак, зауважуємо збільшення і урізноманітнення публікацій просвітнянського вектора. У четвертому номері часопису (серпень, 1946 р.) вміщено статті І. Коновченка «Смутні роковини» (про битву під Полтавою 1709 року), Л. Чикаленка «Що таке політика, партія?», Н. С. «Земельна справа часів Української держави». Збагачується і жанрова палітра журналу. Репортаж «Експедиція до центральної молочарні» (автор Експерт) написаний у жваво і яскраво передає виробничу атмосферу одного з найбільших підприємств Нюрнберга. Особливо вражає автора автоматизація і механізація основних процесів. Він у доскональній літературній формі описує окремі операції, не приховує свого захоплення організацією праці і ефективністю роботи молочарів⁵.

З'явилася лише шість номерів журналу «Український селянин». На жаль, не вдалося встановити імен видавців, справжніх прізвищ авторів – публікації здебільшого підписані криптонімами і псевдонімами. Але зауважимо, що місячник під однойменною назвою почав виходити 1953 року в Нью-Йорку, як орган Союзу земель соборної України – селянської партії напередодні і під час III з'їзду (головний редактор В. Дубровський), з наступного 1954 р. до 1966 р. офіціоз СЗСУ-СП видавався у Мюнхені під редагуванням відомого еміграційного громадського діяча Юрія

³ З. Д. (1946), Виконання завдань Спілки «Український селянин», ч. 3, квітень, с. 21.

⁴ Див.: Український селянин (1946), ч. 3, квітень.

⁵ Див.: Український селянин (1946), ч. 3, квітень.

Семенка. Можливо, саме вони очолювали редакцію «Українського селянина», який виходив у складних умовах табірної життя у Баварії.

«Селянським» можна вважати і журнал «Український господарник», який з'явився 1954 року у Нью-Йорку як науково-популярне видання за головною редакцією професора Миколи Величківського. У редакційній статті, вміщеній у першому числі, стверджувалося, що часопис виходитиме щоквартально. Але такого режиму дотримано лише у перший рік виходу. Загалом надруковано 10 номерів «Українського господарника» упродовж 17-ти років існування. Редакція закликала, насамперед, науковців з числа української еміграції надсилати матеріали, що стосуються усіх галузей народного господарства, передавати досвід і знання молодшому поколінню, яке застосує їх у країнах перебування, а згодом і в Україні. Підкреслювалося, що журнал є позапартійним, але таким, що дотримується засад української незалежної соборної державності.

Підтвердженням селянського вектора «Українського господарника» буде огляд змісту двох перших і останніх чисел цього унікального науково-популярного органу. У журналі (Ч. 1, 1954) вміщено статті професорів Є. Сластенка «Рибне господарство України», О. Корсунського «Птахопромисловість у ЗДА», М. Величківського «Сучасний стан з цукром в Україні». У другому номері надруковано статтю М. Величківського «Важкий стан українського селянина», продовження публікації Є. Сластенка «Рибне господарство України», огляд д-ра М. Дудри «Колгоспи в країнах поза советською орбітою», інженера П. Архангельського «Лісівництво недалеко майбутнього». Останні числа «Українського господарника» пропонують читачам матеріали, які друкуються двома мовами (українською і резюме – англійською), а саме професора О. Архімовича «Нові дані про географічне розташування польових культур в Україні», професора І. Розгона «До історії конярства України» (Ч. 9, 1969). Такий же підхід зауважуємо й у Ч. 10 за 1971 р. До статей М. Величківського «Новий етап колгоспної системи», І. Розгона «Сучасний стан українського вівчарства» подано об'ємні резюме англійською мовою.

Журнал «Український господарник» варто вважати унікальним виданням в історії української журналістики, оскільки за 18 років його існування вийшло всього 10 чисел, редагованих і підготовлених однією людиною – професором Миколою Величківським, який був і найпліднішим автором, і основним меценатом-видавцем.

Микола Іванович Величківський (11.01.1889, Житомир – 1.07.1976, Ірвінгтон, США) належить до когорти українських вчених-економістів, насамперед – в галузях сільського господарства, аграрної політики та статистики, громадський та державний діяч, учасник Першої світової війни. Основні біографічні віхи М. Величківського: випускник Київського комерційного інституту (1913 р.), співробітник в урядах УНР (1917-1919 рр.), професор, завідувач кафедри сільськогосподарської економіки в Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті, професор Луганського кооперативного інституту, професор Житомирського інституту технічних культур, завідувач кафедри у Птахопромисловому інституті (м. Воронеж) та Новочеркаського сільськогосподарського інституту, професор Ростовського університету (1920-1940 рр.), професор Київського університету та ректор Київського політехнічного інституту (1941-1943 рр.). У повоєнний час на еміграції – професор Українського технічно-господарського інституту (м. Мюнхен), член НТШ та Української вільної

академії наук в США. Автор понад 130-ти наукових праць, у т. ч. підручника «Сільськогосподарська статистика» (1928 р.).

М. Величківський зазнавав ув'язнень більшовицьким та німецьким окупаційними режимами. Він мав заслужений авторитет у діаспорному середовищі. Вітаючи М. Величківського з 80-річчям від дня народження, ректор УТГІ Ростислав Єндик справедливо підкреслював: «Група націоналістів, яка прибула до Києва 1941 року, у своїх розшуках за найбільш достойною особою для репрезентації дальших українських державних змагань, зупинилася на Вашій Постаті і попросила Вас зайняти становище Голови Всеукраїнської Національної Ради. Свої обов'язки Ви виконували з найбільшою гідністю і честю, і тим-то залишили серед нас усіх найкращі спогади і високе признание. Після виїзду з Вітчизни Ви присвятилися науковій діяльності, яка вже на іншій царині висунула Вас серед нашої спільноти не тільки як дослідника, а й вояownika за об'єктивні національні правди України»⁶.

Висновки. У репертуарі української еміграційної преси відсоток фахових видань для селян невеликий. Але їх поява і функціонування свідчать про бажання певної частини скитальців – вихідців із сіл, які здобули спеціальну фахову освіту, а також свідомої групи селян, які зазнали тортур і принижень унаслідок насильницької колективізації, об'єднати свої зусилля для майбутньої ефективної господарської праці в Україні, оскільки еміграція у той час розглядалася в їхньому середовищі як тимчасове явище. З іншого боку, творці цієї періодики не приховували мети поширення набутих знань і досвіду у країнах переселення.

Видавці за посередництва журналів формували ґрунт для створення політичної партії, яка б об'єднала спілки українських селян-емігрантів (хліборобів), які організовувалися у таборах для переміщених осіб. Невдовзі, 1948 р., партія ліберального спрямування – Союз земель соборної України – була створена в Ашаффенбурзі (Німеччина) і на II з'їзді в Новому Уельсі (1950 р.) перейменована на Селянську партію. Більша частина проблематики журналів «Український господар», «Український селянин», «Сільський господар» була підпорядкована підготовці до реалізації цього еміграційного проекту.

Окреме місце посідає журнал «Український господарник», редакція якого, незважаючи на впливи мельниківського крила ОУН, зуміла від першого до останнього числа відмежуватися від політики, зберегти науково-популярний статус аграрно-економічного спрямування. Навіть публікації, в яких порушується головна тема номера, приміром, критика колгоспної системи СРСР чи аналіз економічних проблем соціалізму, відзначаються науковою аргументованістю і неупередженістю автора.

Функціонування в середовищі еміграції «сільської» періодики продиктоване бажанням об'єднати зусилля селян для збереження і примноження фахового рівня, спрямувати їх в русло боротьби за визволення з-під гніту гнобителів українського села.

⁶ Сторінка ювілейна (1969), Український господарник, ч. 9, с. 28.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Наші завдання (1946), Український господар, орган Спілки селян-хліборобів у м. Фюссен, ч. 1, травень, с. 1.
2. Перша річниця (1946), Український селянин, орган Спілки українських селян-емігрантів, ч. 5, грудень, с. 3.
3. З. Д., (1946), Виконання завдань Спілки «Український селянин», ч. 3, квітень, с. 21.
4. Український селянин (1946), ч. 3, квітень.
5. Сторінка ювілейна (1969), Український господарник, ч. 9, с. 28.

REFERENCES

1. Nashi zavdannia (1946), Ukrainskyi hospodar, orhan Spilky selian-khliborobiv u m. Fiussen, ch. 1, traven, s. 1.
2. Persha richnytsia (1946), Ukrainskyi selianyn, orhan Spilky ukrainskykh selian-emihrantiv, ch. 5, hruden, s. 3.
3. Z.D. (1946), Vykonannia zavdan Spilky «Ukrainskyi selianyn», ch. 3, kviten, s. 21.
4. Ukrainskyi selianyn (1946), ch. 3, kviten.
5. Storinka yuvileina (1969), Ukrainskyi hospodarnyk, ch. 9, s. 28.

**EMIGRANT EDITIONS ARE FOR PEASANTS:
BETWEEN PROFESSIONALNESS AND POLICY**

Julia Prysyzhna-Gapchenko

*Ivan Franko National University of Lviv
Gen.Chuprynky street, 49, 79044, Lviv, Ukraine
e-mail: Juliagapchenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9159-1042>*

In the article rare editions of magazine type are first probed for peasants which nursed in an environment the Ukrainian emigrants in the first post-war years on territory of the American area of occupation in Germany, and also in the USA. Separately paid regard to mission role of magazines in the association of the nebulized peasants round a desire to apply the obtained previous experience and knowledge on strange land, to present the world the Ukrainian peasantry as labour productive force and also round the idea of fight for independence, joining in with political activity of «old» parties and organizations which actively functioned in the environment of the Ukrainian emigrants. Outlined problem of magazines for peasants, and also sil'vetki of separate authors.

In the repertoire of the Ukrainian emigrant press professional editions for peasants occupy an insignificant percent. But their appearance and functioning testify to the desire of certain part of wanderers – natives from villages, which got the special trade education, and also conscious group of peasants which tested tortures and humiliations as a result of violent collectivization, to unite the efforts for future effective economic labour in Ukraine, as emigration was at that

time examined in their environment as the temporal phenomenon. De autre part, the creators of this periodicals did not hide the purpose of distribution of the purchased knowledges and experience in the countries of migration.

Publishers at mediation of magazines formed soil for creation of political party, which would unite the unions of the Ukrainian peasants-emigrants (farmers), which got organized in camps for the moved persons. Soon, in 1948, party of liberal direction – Union of earths of cathedral Ukraine is created in Ashaffenburzi (Germany) and on convention in New Wales (in 1950) renamed on Peasant party. Greater part of problem of magazines «the Ukrainian owner», «Ukrainian peasant», «Rural owner», was inferior preparation to realization of this emigrant project.

A separate place belongs to the magazine «the Ukrainian manager», the release of which, without regard to influences of mel'nikovskogo wing OUN, managed from the first to the last number to dissociate oneself from a policy, save popular scientific status agrarian-economic direction. Even publications the main theme of number is violated in which, for example, criticism of a collective farm system the USSR or analysis of economic problems of socialism, scientific arguments is marked and by the unprejudice of author.

Functioning in the environment of emigration of «rural» periodicals is dictated a desire to combine effort peasants for a maintenance and increase of professional level, to send them in the river-bed of fight for liberation from under the burden of persecutors of the Ukrainian village.